

ОПТАТИВ У ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ

У статті з позиції сучасного мовознавства досліджено французькі оптативні речення як граматичні засоби передачі бажання мовця; проаналізовано висловлення, що містять оптатив як семантично та формально найпростіший засіб вираження волевиявлення; визначено місце оптатива поряд з іншими категоріями, пов'язаними з модальністю бажання. У праці на прикладах із художньої літератури подано окремі форми парадигми оптативних конструкцій і їхні українські відповідники.

Ключові слова: синтаксис, модальність, оптатив, імператив, функціонально-семантичний підхід.

Постановка проблеми. У новочасних мовознавчих дослідженнях спостерігаємо дедалі вищий інтерес до категорії модальності, її функцій, значень і засобів.

Модальність (від лат. *modus* – міра, спосіб) – категорія мови й мовлення (висловлення, тексту), що виражає реальні/ірреальні відношення висловлення до дійсності, цільову настанову мовця або суб'єктивну кваліфікацію ним повідомлення. <...> У лінгвістиці модальність розглядають як мовну універсалію, функціонально-семантичну категорію мови й одну з ознак речення разом із предикативністю та темпоральністю або у складі предикативності. <...> Ірреальна модальність передається умовним і наказовим способом дії за відсутності їхньої транспозиції [4, с. 462]. *Спосіб* – граматична категорія дієслова, що виражає відношення дії (або стану) до дійсності, установлене мовцем [1, с. 1375]. *Оптатив* – спосіб дієслова, який означає бажаність відповідної дії; бажальний спосіб [там само, с. 851].

Оптатив за О.Є. Корді – це висловлення, що в ньому мовець виражає власне бажання, аби відбулася дія чи подія, позначена в цьому висловленні. На її думку, у французькій граматиці оптативу надано замалу увагу. Якщо підходити до нього з погляду лише морфології, то він, певна річ, не може бути виокремлений в особливий граматичний спосіб, бо він – лиш одне з уживань кон'юнктива, а точніше одне з уживань двох його форм – презенса й рідше перфекта кон'юнктива. Річ у тім, що кон'юнктив займає здебільшого залежну позицію, являючи собою присудок підрядного речення. Проте, уживаний у незалежнім реченні, він набуває особливої функції й фактично слугує в сучасній французькій мові для вираження оптативного значення, себто для вираження бажання [3, с. 16].

Оптатив, з погляду Г. Гійома, – це мовленнєвий спосіб, бо він не має власної дієслівної форми, а для його вираження використовують форми кон'юнктива: «Коли французька не має, як інші мови, оптативного способу з

власною особливою флексією, вона, однак, має оптативну конструкцію, ось її приклади: *Puissiez-vous réussir ! – Dussiez-vous périr, votre devoir est là. – Plût au ciel qu'il l'eût fait. – Fasse le ciel que vous réussissiez*» [11, с. 46].

Беручи до уваги наявність різних поглядів щодо оптатива, маємо якомога точніше визначити його граматичний статус і місце поміж інших способів французької мови.

Мета дослідження – подати вичерпну характеристику французьких оптативних конструкцій як засобів оформлення побажання.

Аналіз актуальних досліджень. Марк Вільме зазначає, що «індикатив і кон'юнктив розрізняються за своєю здатністю чи нездатністю ділити час на періоди (époques)» [12, с. 303].

Клер Бланш-Бенвеніст у статті, присвяченій перспективі розвитку французької мови в ХХІ ст., погоджується з думкою деяких граматистів про те, що кон'юнктив іноді замінюють індикативом, але стверджує, що, коли це можливо в підрядних реченнях, то в незалежних реченнях така можливість відкинена: кон'юнктив бажання залишається в мові, не зникає та нічим не замінний [5].

З погляду синтаксису оптативні речення можна вважати особливим типом комунікативної модальності речення. Так, В.Г. Гак розрізняє речення розповідні, питальні, спонукальні та оптативні [2, с. 322]. О.Є. Корді також описує оптативні речення як особливий тип, проте висловлює думку, що вони об'єднуються з імперативними й обслуговують область бажаності [3, с. 19].

Класифікації речень будують у граматиках на підставі різноманітних критеріїв. Зокрема, М. Гревісс, даючи класифікацію речень, виокремлює два основні підтипи: розповідні (propositions énonciatives) й афективні (propositions affectives), і в ряді останніх вирізняє речення оптативні (*miny Que Dieu vous entende !*) й імперативні (типу *Partez ! Fuyez le vice.*) [9, с. 134-135].

Грамматика Лярусс, окрім конструкції кон'юнктива з часткою *que*, указує на наявність у сучасній мові двох типів речень з особливими граматичними показниками оптатива: речення з допоміжним дієсловом *pouvoir* (*Puissiez-vous ne plus connaître la guerre !*) і речення, уведені за допомогою складної частки *pourvu que* (*Pourvu qu'il fasse beau lors de notre promenade !*). Речення з *pourvu que* автори граматики називають єдиним дійсно вживаним у розмовному мовленні зворотом на вираження бажання. [8, с. 366].

На думку Т.А. Дейлі, у мові досі існує певна кількість висловлень, де помітні сліди давнього оптатива. Автор наводить такі приклади: *Vive le roi. Advienne que pourra. Sauve qui peut. Fussions-nous hors de danger !* [6, с. 453].

Виклад основного матеріалу дослідження. Основні граматичні функції кон'юнктива в незалежному реченні – функції вираження бажання та волі модального суб'єкта – об'єднують його з імперативом. Отже, форми кон'юнктива в незалежнім реченні можна вважати особливим морфолого-синтаксичним оптативним способом, що слугує для вираження бажання мовця й для вираження спонукання, доповнюючи парадигму імператива.

Корнеліс де Бур [7, с. 260] вважає, що французька має три способи вираження воліттивного значення через незалежне речення з кон'юнктивом:

- а) форма без *que*;
- б) форма з *que*;
- в) форма з допоміжним дієсловом *vouloir*.

У власній синтаксисі науковець переконливо доводить, що французький кон'юнктив за різного синтаксичного оточення становить собою два способи, кожен із яких має свою первинну функцію, та що було б неправильно їх ототожнювати.

Олена Корді розглядає п'ять типів оптативних речень, наявних у французькій мові [3, с. 44].

Оптативні речення 1 типу (ОПТ 1). Незалежні речення з формою презенса кон'юнктива, уведені за допомогою частки *que*, автор розглядає як формант оптативної дієслівної форми:

- *Moins on le voit, en ce moment, mieux ça vaut. Qu'il reste le bon père boussulé par les siens !* (H. Bazin)

Конструкція ОПТ 1 може бути записана в такій формулі: *Que + N1/Pronom + Vsubj.pr*¹. До цієї формули зараховані лиш обов'язкові елементи, проте дієслово в кон'юнктиві може також мати залежні слова. Семантична характеристика цієї конструкції полягає в тім, що вона полісемантична та може передавати й імперативне, й оптативне значення:

- *Après un court silence, le curé reprit, sur un ton plus grave : « Enfin, ils sont venus : eh bien, qu'ils soient les bienvenus ! »* (M. Pagnol)
- 'Після нетривалого мовчання кюре продовжив урочисто: «Нарешті, вони прийшли, ну що ж, ласкаво просимо! (букв.: хай будуть бажаними гостями)».

Оптативні речення 2 типу (ОПТ 2). Незалежні речення з формою презенса кон'юнктива без частки *que*. Це переважно усталені фразеологічні звороти, що збереглися від давньофранцузької мови, часто вони внесені в мовлення через приказки, молитви до Бога чи політичні заклики:

¹ Де N – іменник; V – дієслово; subj. – кон'юнктив; pr. – презенс.

- <...> je serais vraiment navré, si on me volait ces pièces rarissimes. Leurs nouveaux possesseurs seraient capables de les fondre pour requéillir l'or, *Dieu me pardonne !* (R. Gary)
- ‘<...> я б насправді дуже засмутився, якби в мене вкрали ці рідкісні монети. Їхні нові власники були б спроможні розплавити їх, щоб отримати золото, *хай простить мені Бог!*’

Оптативні речення 3 типу (ОПТ 3). Незалежні речення з формою презенса кон'юнктива дієслова *rouvoir* і з інфінітивом головного дієслова. Ці речення характеризуються тим, що частка *que* в них відсутня й наявна інверсія підмета:

- *Tiens ! fit-il. <...> Vous voulez faire de la générosité avec ces gueux-là ! Soit ! Puissions-nous ne pas en repentir !* (J. Verne)
- ‘Ти дивися! – сказав він. <...> Ви хочете великодушничати з отими хижакками? Хай буде по-вашому! *Тільки, цур, потім не кайтеся!*² (букв.: *Та не довелося б нам у тім покаятися*)’.

Оптативні речення 4 типу (ОПТ 4). Незалежні речення з формою презенса кон'юнктива, уведені за допомогою частки *pourvu que* «лише б», «тільки б»:

- *Pourvu que mon adversaire n'aille pas me faire de mal !* (E. Grangé)
- ‘*Лише б мій супротивник не заподіяв мені лиха!*’

Частка *pourvu que*, що вводить оптативні речення ОПТ 4, має обмежувальне значення, конструкції з цією часткою вживають, щоби висловити найважливіше бажання.

Оптативні речення 5 типу (ОПТ 5). Незалежні речення з прислівником *vivement* і формою презенса кон'юнктива з часткою *que*:

- *Vivement qu'on redescende et que je revienne prendre un bon café* (J. Peyré).
- ‘*Скоріше б нам спуститися та швидше б мені повернутися й випити доброї кави.*’

Кожна оптативна побудова має власну семантичну специфіку, власну сферу вживання, тому зазвичай вони не взаємозамінні. Отже, лиш одна конструкція незалежного кон'юнктива (ОПТ 1) може бути вживана і як імперативна, і як оптативна, решта являє собою різноманітні варіанти вираження бажального способу.

На нашу думку, доречно подати приклад конструкції типу *plût à Dieu que*, згадану, зосібна, у *Le bon usage* М. Гревісса [10, с. 1108]:

² Переклад В. Омельченка.

- *Plût au ciel que vous n'ayez pas à vous repentir de votre décision* (M. Blancpain).
- ‘Бодай (аби) вам не довелося каятись у власному рішенні.’

Там само подано думку, що в оптативних реченнях із кон’юнктивом присудок подекуди може бути вживаний в імперфекті чи плюсквамперфекті, якщо він стосується до нездійсненого чи принаймні дуже випадкового бажання:

- *Grâces au ciel, mes mains ne sont point criminelles.*
Plût aux dieux que mon coeur fût innocent comme elles ! (J. Racine)
- ‘Хвалити небеса, рукам незнаний гріх, –
*Коли б же й серцеві подібним быть до них!*³’

Основне темпоральне значення оптативних конструкцій – майбутній час, бо бажання зазвичай належить до майбутнього, а презенс кон’юнктива може виражати не лише теперішній, але й майбутній час.

Семантико-прагматичний аналіз оптативних висловлень дав змогу виокремити дві такі групи: чистий оптатив – конструкції, що позначають бажання, – і фактитивний оптатив.

У висловленнях із фактитивним оптативом мовець виражає побажання добра чи зла деякому адресатові й у такий спосіб виявляє власне позитивне чи негативне до нього ставлення. Побажання можуть бути прямі та непрямі. Прямі побажання стосуються до слухача, непрямі – до 3 особи. Щоби виразити побажання, найчастіше використовують конструкції ОПТ 1, ОПТ 2 і ОПТ 3.

Окрім прототипічних граматичних способів вираження бажаності, французька має прототипічні лексичні засоби (перформативні дієслова) і непрототипічні засоби, граматичні й лексичні. Сюди належать побудови з дієсловами у формах індикатива та кондиціонала, конструкції з модальними дієсловами, еліптичні речення, псевдоумовні речення тощо.

Форми привітання типу *bonjour* «добридень», *bonsoir* «добрийвечір», «до побачення» за власним походженням – оптативні речення, що в основі мають побажання доброго дня, вечора тощо. Побажання *bonne nuit* «добраніч», *bonne année* «щасливого (нового) року», *bon voyage* «щасливої дороги» за власним творенням – це також еліптичні оптативні речення. У повній формі такі побажання можуть бути побудовані з дієсловом *souhaiter* [3, с. 200].

Висновки. У сучасній французькій мові оптатив – це явище, що живе та розвивається, про що можна судити з кількості оптативних конструкцій, а також із того, що новочасна мова утворює нові такі конструкції (як, зокрема, у випадку з прислівником *vivement*). Усі оптативні побудови можуть уживатися

³ Переклад М. Рильського.

як із назвами істот, так і з назвами неістот у позиції підмета. Для цих конструкцій характерні деякі ознаки апелятивного синтаксису: сполучуваність із вигуками, зі звертаннями.

Якщо схвалити подану систему, можна припустити, що французька мова має п'ять способів дієслова: індикатив, кондиціонал і кон'юнктив (нарративні), імператив і оптатив (бажальні); та щоби не розривати зв'язків із традицією, варто вважати, що наявні чотири способи дієслова, один із яких – кон'юнктив – виконує дві граматичні функції (залежного способу у сфері нарративу й бажального способу – оптатива).

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад.-ред. В. Т. Бусел]. – К. ; Ірпінь : Перун, 2005. – 1728 с.
2. Гак В. Г. Теоретическая грамматика французского языка / В. Г. Гак. – М. : Добросвет, 2000. – 832 с.
3. Корди Е. Е. Оптатив и императив во французском языке / Е. Е. Корди. – СПб. : Нестор-История, 2009. – 220 с.
4. Лінгвістична енциклопедія / [авт. Селіванова О. О.]. – Полтава : Довкілля-К, 2011. – 844 с.
5. Blanche-Benveniste Cl. Le français au XXIe siècle. Quelques observations sur la grammaire / Cl. Blanche-Benveniste // Le français moderne. – 2000. – Т. 68, № 1. – P. 3-15.
6. Daley T. A. Y a-t-il un optatif en français ? / T. A. Daley // The Modern Language Journal. – 1935. – Vol. 19, No. 6. – P. 450-454.
7. De Boer C. Syntaxe du français moderne / C. De Boer. – Leiden : Universitaire Pers Leiden, 1947. – 352 p.
8. Grammaire Larousse du français contemporain / [J.-Cl. Chevalier, Cl. Blanche-Benveniste, M. Arrivé, J. Peytard]. – Paris : Larousse, 1964. – 494 p.
9. Grevisse M. Le bon usage : cours de français et de langage français / M. Grevisse. – Paris-Gembloux : Duculot, 1949. – 704 p.
10. Le bon usage : Grevisse langue française : grammaire française / [M. Grevisse, A. Goosse]. – 14e édition. – Bruxelles : De Boeck, DL 2007, cop. 2008. – 1600 p.
11. Guillaume G. Temps et verbe / G. Guillaume. – Paris : Hachette, 1968. – 200 p.
12. Wilmet M. Grammaire critique du français / M. Wilmet. – Louvain-la-Neuve : Hachette-Duculot, 1997. – 704 p.

Barantsev Ya.A. Optative mood in French Language

The article is devoted to French optative sentences as grammatical means of speaker's volition expression, which are regarded from the point of view of contemporary linguistics. The article analyzes propositions containing optative mood as, semantically and formally, the simplest means of will expression; it defines the position of optative mood in relation to other categories, connected to the modality of will. The paper provides examples of certain forms of optative constructions paradigm and their Ukrainian equivalents drawn from belles-lettres.

Keywords: syntax, modality, optative, imperative, functional-semantic approach.